

Çin'in Konfüçyüsçülük Kültürü Bağlamında İnsan Hakları Konusunda Sorunlar*

Lichun TIAN

Çev. Altan HEPER**

I. Bölüm Giriş

1948'de İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile ilkeler halinde formüle edilmiş bir biçimde ve ülke sınırlarını aşan bir geçerlilikle insan hakları idesi ilan edildi ve Batı Avrupa- Amerikan anlayışıyla insan hakları sorununda kamusal meşruiyet için hiç bir şekilde gözden kaçmayacak bir kontrol olanağı ortaya çıktı. Yeni bir sınama alanı olarak insan hakları idesi bağlamında, kalkınan ülkeler, özellikle Çin dikkatleri üzerinde toplamaktadır. Batı dünyasının kültüründe ve tarihinde insan hakları idesi, istikrarlı bir toplumda anayasa hukukunda siyasi bir gerçekliğe dönüşmüş aydınlanmanın siyasi düşünceler tarihinde adım adım ortaya çıkarken, - burada Bodin, Hobbes, Locke, Montesquieu, Paine ve Tocqueville ve çok sayıda düşünürün yön göstericiliğini anımsayalım- buna karşın Çin'de 1911'de Qin-hanedanının yıkılışına kadar devleti taşıyıcı güç olarak hanedanının yükselmesiyle beraber Konfüçyüs düşüncesinin özümlemesi bütün dönemler için belirleyiciydi. Bu tarihi verileri karşılaştırma temelinde şunları tespit edebiliriz; Avrupa'da oldukça uzun bir süre devam eden tarihi gelişmelerin yol açtığı cumhuriyetçi yönetimlerin karşısın-

da, Çin'e tarihi olarak damgasını vurmuş izleri, şimdi etkisini az da gösterse görmek mümkündür. Bu anlamda her iki alemde (Çin'de ve Batı'da) aydınlanma döneminden itibaren Avrupa'yı ve buna karşılık 1911 yılına kadar Konfüçyüsçülüğü insan hakları konusunda karşılaştırmayı arzu ediyorum.

1. İnsan Hakları

İnsan hakları idesi yüzyıllar boyunca süren batı dünyasının kültürel gelişiminin sonucudur. Bu kültürel gelişmeye genel olarak dünyanın bu bölgesinde tarihin akışı ve özel olarak farklı biçimlerde ortaya çıkan manevi- kültürel, etik-dinsel, politik ve hukuki cereyanlar damgasını vurmuştur.¹ "İnsan hakları kavramında" devletin müdahale olanaklarına karşı bireysel savunma ve devlet yönetiminin kurucu unsuru olan iktidarın kullanılması evrensel geçerlilik talebiyle birlikte değerlendirilmektedir.² Fonksiyonel savunma hakkı olarak münferit insanlar insan haklarının taşıyıcısıdır.³ Devlet insan haklarının yükümlüsüdür. İnsan haklarının kapsamına bakarsak; yaşam hakkı, genel eylem özgürlüğü, toplanma, örgütlenme, yayım, bilgi edinme, düşünce, vicdan, inanç özgürlükleri ve mülkiyet

* Almanca orijinal makale „ Die Frage nach den Menschenrechtsvorstellungen im Spiegel der konfuzianischen Kultur Chinas „ başlığını taşımaktadır ve „Ostasiatisches Strafrecht“ (Doğu Asya Ceza Hukuku yay. E. Hilgendorf , 2010, Tübingen) adlı kitapta S.163-179'da yayınlanmıştır. Çeviride orijinal metinde bazı kısaltmalar yapılmıştır.Yazar Lichun Tian Heidelberg'de anayasa hukuku doktorası yapmaktadır.

** Avukat Stuttgart ve İstanbul Baroları, Tübingen ve Würzburg Üniversiteleri Öğretim Görevlisi.

1 Klaus Stern, die Idee der Menschen- und Grundrechte, in Handbuch Staatsrecht II, S. 6

2 Hans, Lenk, Menschenrechte oder Menschlichkeitsrechte? in: Traditionelle chinesische Kultur und Menschenrechtsfrage, Paul Gregor, Baden- Baden, S.25

3 Hans, Lenk, agy

hakkı, v.b. görürüz. Bu hakların özünü özgürlüklerin garantisi oluşturur.

2. Konfüçyüsçülük

Çin toplumunun manevi dünyası, dikkat çekici bir şekilde sürekli gelişme biçiminde tarihsel olarak oluşmuştur. Belirleyici olan son tahlilde geleneklere bağlı, konfüçyüsçü düşüncenin inanç ilkeleri, ve Konfüçyüs'dan kaynaklanan felsefi etik idi. Konfüçyüs'un (M.Ö 551–M.Ö 479) etiği, çatışma halinde olan imparatorluklar döneminde sıkça ve çok sayıda bilgin tarafından inceleme ve yorumlama konusunu oluşturmuştur. Konfüçyüsçü etiğin merkezinde bir ahlaki dürüst yaşam sürmenin dünyevi ve pratik bir hedef haline getirilmesi bulunur. Batıcı Han hanedanlığının iktidarını pekiştirmesi süreci içinde, İmparator Wu Di (M.Ö 140- 86) yönetiminde konfüçyüsçülük devlet doktrini haline getirildi. Çin İmparatorluğu ve konfüçyüsçülük arasında kurumsal benzerlikler başladı ve bu benzerlikler 20.yüzyılın başına kadar çeşitli biçimlerde sürdü. Konfüçyüsçülük bunun yanında ritüel unsurlar içerir, bu unsurlar dini bağlılıkları düşündürmektedir ve göğü, ataları, ecdadı ve Konfüçyüs kültürünü referans olarak almaktadır. Bu ritüeller Çinlilerin günlük yaşamlarında etkilerini gösterir.

II. Bölüm İnsan Hakları İdesi Bakımından Farklılık Unsurları

Kültür vatandaşın devletle ilişkisini de kapsadığı için, insan hakları sorunu ve insan haklarının korunması bir kültürün bütününe değerlendirilmesi sorununa bağlıdır. İnsanın doğası üzerinde düşünceler, etik, hukuk ve toplum, devlet, egemenliğin sınırlanması insan haklarıyla ilişkiyi içerir. Bunu takiben aşağıda her iki dünyada (Bati

ve Çin) insan hakları ideisi bakımından farklılık unsurlarının tespitinde, karşılaştırmanın temellerini içeren bakış açılarına vurgulama yapılacaktır.

1. İnsan İmajı: Akla yetenekli birey; toplumsal varlık/ personalizm

a) Batı geleneğinin insan imajı soyut, hep aynı kalan, doğanın veya tanrının neden olduğu düşünce dünyasından çıkartılır.⁴ Yeni çağın kavramlarının ortaya çıkışı ile birlikte, birey ve bireycilikle, insanın akla yetenekli olduğuna inanılan subje olarak özgürlük ve irade sahibi olabilme yeteneğine, kendisinin belirlediği fiilinin dinamiğine ve gücüne sahip olduğu, hatta kendi kendine hayran olabilme gücüne sahip olduğu varsayılmaktadır. Ama tayin edici unsur özgürleşme iradesidir.⁵ Özgürlük düşüncesi ilave olarak eşitlik düşüncesine bağlandığı için, dengeleme formülü, sadece eşitlik içinde özgürlük biçiminde ifade edilebilirdi. Bu bakış açısı insanları içgüdülerine bağlı diğer canlı yaratıklardan ayırmaktadır ve bu biçimde insan onuru olarak onuru ortaya çıkartmaktadır. İnsan onuru düşüncesi aynı zamanda insan haklarına yönelik geliştirilmiş projeler, konseptler için geçerlilik sebebi ve geçerlilik ölçüsüdür.

b) Çin'in geleneksel insan imajında insan esas olarak toplumsal varlık olarak görülür. Konfüçyüsçü Menzius'un (M.Ö 372-281) açıklamalarına göre insan ve hayvan birbirinden çok az ayrılır, bir insan imajı ancak, insanlararası ilişkilerde ve insanların sosyal yaşamı içerisinde ortaya çıkar.⁶ Bu imajda teorik açıklamalar ve dinin ön şekillendirmeleri önemli bir rol oynamaz. İnsanlar arası ağin belirleyici noktasını çocuk- ebeveyn ilişkisi ile aile belirler. Aile-

4 Sven-Uwe Müller, *Konseptionen der Menschenrechte im China des 20. Jahrhunderts*, Institut für Asienkunde, Hamburg, 1997

5 Norbert Brieskorn, *Menschenrechte- Eine historisch- philosophische Grundlegung*, Stuttgart, 1997

6 Mengzi, Mengzi, Lilouxia

de hüküm süren doğal hiyerarşik ilişkiler toplumsal düzene aktarılmaktadır. Sevgi dolu ebeveyn sorumluluğunun karşısında çocuğa özgü itaat yer alır. Bunun bir benzerini toplumsal seviyede egemen ve halk arasındaki ilişkide görmekteyiz.

İnsan onuru insana özgü, insanın doğasından gelen doğal olarak devredilemez bir özellik taşımaz, bunun yerine insan onuru sosyal yeterliliklerle açıklanır. Sosyal yeterlilik ancak kişinin toplumun bir parçası olarak elde ettiği tecrübelerle kazanılır. Burada beş temel fazilet, insan sevgisi, doğruluk, ahlakilik, bilgelik ve sadakat rol oynar.⁷ Bu temel erdemler de kişinin toplum içinde yer almasıyla kazanılır.

2. Hukuki Düşünceler: Doğal hukuk ve yasa ayrımı; asli Li ve ikincil Fa

a) Batı dünyası geleneğine hakim olan düşünce, insan tarafından vazedilen pozitif yasa ve pozitif üstü doğa yasasının farklılığı insanın doğuştan devlet öncesi haklara sahip olması konseptinin en önemli koşuludur. Bu konseptin temelleri üzerinde insanın onuru kavramının ana hatları oluşur.

Bunun dışında yasa ve hukuku oluşturma, özgürlük ve eşitliğin birbirini tamamlamasında istikrar yaratan bir fonksiyonu üstlenir. Yasa subjektif ve inter-subjektif doğruluğun karşılıklı birbirini etkilemesinde arabulucu, çözüm arayıcı, ikna edici çalışmanın sonucu olarak görülür.⁸ Yasa tarafından korunan en üstte yer alan hukuki değer yaşamın dokunulmazlığı hakkıyla, özgürlük hakkı, onurun korunması hakkıyla, bireysel değerlerdir. Öte yandan toplumsal hukuki değerler devletin beka-

ası, kendini göstermesi, devlet yönetimin düzgünlüğü, ailenin kurumlaşması, toplumun güvence altına alınmasının tehlikeye düşmesi genellikle ikinci sıraya düşmektedir.⁹ Hukuk uğruna savaş hukukun kaslarını gerer; hukuk böylece “daha güçlü” ve “daha geçerli” olmaktadır¹⁰

b) Konfüçyüsçü anlayışa uygun olan “yasayla yönetim” (Fa) değil, “teamül ve moral ile yönetim” (Li) dir.¹¹ Toplum örnek bir biçimde davranan memurlar zümresinin omuzları üzerinde durmaktadır. “Li ile yönetim” bütün yaşam alanlarında geleneklerin kabul görmesi ve uygulanmasını şart koşar. Buna göre esas olarak kurallara uymanın önleyici bir sistemi ve kendini eğitmenin yolları burada söz konusu olmaktadır. Bu sistemi “içsel kontrol” en iyi açıklar. Yasalar (fa) genellikle ceza ve idare hukuku normlarıydı ve hükümler için çekindirici, caydırıcı bir araç rolü oynuyordu, böylelikle yasalar gereksiz olmıyordu. Fa Yasası hiç bir zaman tek başına ve diğer kurallardan ayrı bağımsız bir düzenleme aracı olmadı. Li ve Fa beraber toplumun hiyerarşik yapısının devam etmesi anlamında beraber etkisini göstermekteydi. Asıl “hukuki değer” düzenin ideali olarak görülüyordu ve bu da uyum, hiyerarşi, düzenleme, rituellere ve sadakate dayanıyordu. Genel kabul gören normlar içinde kadın ve erkek arasındaki, egemen ve tebaa ve genç ile yaşlı arasındaki temel eşitsizlik yer alıyordu.¹² Geleneksel Çin “hukuk düzeninin” karakterini bugünkü dile aktarırsak hukuk ve ahlak, ceza hukuku ve özel hukuk arasında, yasa koyucunun, yargıcın ve idarenin gücü arasındaki büyük ölçü-

7 Yihong Mao, *Recht und Wert-Menschenrechte und die traditionelle konfuzianische Kultur in: Walter Schweidler, Menschenrechte und Gemeinsinn- westlicher und östlicher Weg?*, Sankt Augustin, 1998

8 Oskar Weggel, *Chinenische Rechtsgeschichte*, Köln, 1980, S. 225

9 Oskar Weggel, *agy*.

10 Oskar Weggel, *agy*.

11 Brunhild Staiger, Stefan Friedrich, Hans- Wilm Schütte, *Das grosse China Lexikon*, Darmstadt, 2008, S. 606

12 Oskar Weggel, *agy*, S. 224

deki belirsizlik, farksızlık oluştuyordu. Ne bağımsız kendine özgü bir hukukçular zümresi, ve buna bağlı olarak ne de hukuk bilimi vardı¹³.

3. Toplum konsepti: Toplumun iyiliği konusunda çıkar; kişisel menfaat ve uyum arasındaki zıtlık

a) Endüstriyel devrimin başlaması ile bireyselleşmenin tabii bir olgu olması süreci başladı. Bir münferit insan, kendi varlık koşulları elverdiği ölçüde, sadece menfaatleri doğrultusunda hareket eden, bireysel faydayı azami ölçüde gerçekleştirmeye yönelik piyasa katılımcısıydı. Bireysel çıkarlar toplum tarafından bir takım edimleri yerine getirme, bir şeyleri başarma olarak anlaşıldı ve saygıyla karşılandı. Bir çok çıkarın birlikte etkisini göstermesi toplumun bazı kesimlerini refahın gözle görülebilir yükselişi hedefine götürdü.¹⁴ Toplumsal tarih açısından köklü değişiklikler devletin meşruiyet temellerini etkilemeden gerçekleşmezdi. Uzun süren bir uyum ve yeni hedeflere yönelme süreci içinde, devleti taşıyıcı araç gelişme gösterdi ve bu araçla meşru çıkarların savunulabilmesinin, icrasının hukuki temeli sağlanabildi.¹⁵

b) Klasik Çince batı dünyasınca içeriğine damgası vurulan "menfaat" kelimesi semantik olarak bulunmamaktadır. Bunun yerine "li" kelimesi (Çince ahlak anlamına gelen kelimedenden farklı telaffuz edilir) toplumsal olarak zararlı, egoist yönelimli kendi menfaatini düşünen anlamında kullanılmaktaydı.¹⁶

4. Devlet Anlayışları: liberal hukuk devleti; eğitici devletin paternalist refah düzeni

a) Sözleşme teorisine göre devlet gücü bir araya gelen ve bireylerin vazgeçtikleri bireysel hakların öz be öz kendisidir.¹⁷ Devlet bireylerin çatışmaları önleme, çıkarların denkleştirilmesi, ve hukukun korunması amacıyla bir araya gelmek suretiyle oluşturdukları bir araçtır.¹⁸ Bireysel özgürlüğün korunması devletin en önünde gelen görevidir. Devlet gücü, güçler ayrılığı, kamusal eylemin önceden bilebilirliği, temel hakların minimum korunması ve güvenliği sağlayıcı mekanizmalarla bağlıdır.

b) Çin'in paternalist refah düzeni anlayışı en açık bir şekilde Minben düşüncesinde kendisini gösterir: "Sadece halk devletin temelini oluşturur; bu temel sağlamsa, devlette barış hüküm sürer".¹⁹ Hükümran, göğün temsilcisi ve "göğün oğlu" (tian zi) olarak adlandırılır ve çevresindeki insanları örnek olmayla ve iyiliklerle etkilemelidir. Hükümran "ahlakiliğin ve doğruluğun" görevlisi olarak, devlette iç ve dış barışı sürdürme yükümlüsüdür. Ahlaki otonomi temelinde ve imparatorun üstünde bir yer tutan değer li'yi korumak için, konfüçyüsçü memur, egemenin yanlış davranışı karşısında itirazını ileri sürebilirdi. Halk devletin temelini oluşturur ve egemenliğin sosyal yardımının nesnesini teşkil eder.²⁰ Çin devleti bazen bu nedenle "evrensel eğitim devleti" olarak adlandırılmıştır.

13 Oskar Weggel, age, S. 219

14 krş. Adam Smith

15 Swen-Uwe Müller, S. 31

16 Swen-Uwe Müller, age, S. 32

17 Johannes Gierke, *Althusius und die Entwicklung der naturrechtlichen Staatstheorie*, Alen 1958, S. 105

18 Swen-Uwe Müller, age, S. 36

19 *Chinesische Klinik*, Bd. 3 (Shujing), Kap. 8, S.

20 158 Swen-Uwe Müller, age, S. 41

5. Devletin meşruiyet ilkesi: Halkın egemenliği ve insan hakları; toprağa bağlı halkın çıkarı, göğün vekaleti ve kültür/ li üzerinde denetim

a) Batının halk egemenliği teorisi ile halk devlet gücünün egemen taşıyıcısıdır. Bir devletin anayasası halkın anayasa koyucu gücüne dayanır. Egemenin seçimi bizzat halkın özgürce onu belirlemesine bırakılmıştır. Devletin insan haklarının korunmasını güvence altına alması görevini yerine getirmesi veya getirmemesi, devletin meşruiyeti için bir test niteliği taşır.

b) Halkın dünyevi refahının devletin meşruiyet temeli olması, aynı şekilde Min-Ben düşüncesinden çıkartılabilir. Xunzi bu konuda şu tespiti yapmaktadır: “Bir egemene iktidarın göksel teslim edilmesinin amacı halkın refahıdır.²¹ Konfüçyüsçülük Han hanedanlığı döneminde “doğru gelenek (zheng tong)” olarak kendini kabul ettirmişti ve bu gelişme ile kültürel meşruiyetin hükümdarlara devredilmesinde bir ilişki bulunmaktadır.²² (28) .

6. Egemenliğin sınırlanması: Güçler ayrılığı; göğün vekaleti, direnme hakkı ve memurların itiraz hakkı

a) Güçler ayrılığı konsepti kamu gücünün iktidarın sınırlanması ve yasa önünde eşitlik ve özgürlüğün güvence altına alınması için bir çok devlet organına dağıtılmasına dayanır. Anlamlı bir özdeyiş olan “iktidar yiyiciliğe ve mutlak iktidar mutlak yiyiciliğe götürür” sözü bu bağlamda önem taşır.

b) Çin’de egemenlerin keyfilüğünün sınırlanması daha çok kozmolojik/ahlaki düzeyde, daha az siyasi-kurumsal düzeyde gerçekleşmiştir. Bir hükümdar iktidarı

kötüye kullandığında, göğün vekaletini kaybetmiş oluyordu ve bunun neticesi harmonik düzeni ve li`ye uygun durumu tekrar kurabilmek için halk direnme hakkına sahip oluyordu. Ahlaki bakımdan itiraz bir memurun yükümlülüğüydü ve bu yükümlülük özellikle yöneticinin tiranlığına ve iktidarı kötüye kullanmasına karşı yöneltiliyordu. Yaşamını kaybetme tehlikesine karşın bunu yapabilecek karakterde memurlar vardı.

III. Bölüm. Dünyanın iki kısmında insan hakları idesi konusunda farklılıklara analitik yaklaşım

Aşağıdaki karşılaştırmada, batılı anlamda insan hakları kavramının, iki bin yıldan fazla bir zaman dilimi içinde oldukça yeknesak bir akışı olan Çin kültürünün tarihinde Batıyla mukayese yapıldığında, sürekli bir uygun, eşleşebilecek, çakışacak anolojilerin bulunmadığı görülmektedir. Meşhur “yol hedeftir”²³ sözünün değişik bir denemesi ve ifadesi olarak “her toplum kendi yolunda kendi hedefine yönelir” formülünü kullanabiliriz. Aşağıda insan hakları idesi ile ilgili olarak her iki kültürde farklılık unsurlarını ortaya koymak için tarihi itici güçleri göstermeye çalışacağız.

1. Dinsel etkenler: Hristiyan monoteizmi; dini hoşgörülü akla yönelik etik

a) Batı dünyasının düşünce dünyasında Tanrı her şeyi, göğü, yeri, insanı v.b bir yaratılış eylemiyle yarattı. Yaratılışdan sonra dünyada otorite birbiriyle çatışan iktidar merkezlerine bölündü: bu dünyada hükümdarlık (imparatorluklar, krallıklar, prenslikler v.b) ve öbür dünyada yer alan mübarek imparatorluğun temsilciliği (Roma’daki

²¹ Xunzi, Xunzi, Da Lue

²² Jiang qin, Zhengzhi Zhexue (Politischer Konfuzianismus), Peiking, 2004, S. 202

²³ Johannes Schwardtfefer, Die Menschenrechte im Rahmen der Moderne und ihrer Krise. Sozialwissenschaftliche Aspekte in: Hans-Richard Reuter, Ethik der Menschenrechte-Zum Streit um die Universalitaet einer Idee, Tübingen, 1999

Papalık ve bir kurum olarak kilise) yer alıyordu. Kurumsal hükümlerinin meşruiyeti kilise tarafından teyid edilmek zorundaydı. Kilisenin baskısı çok büyüktü. Bu nedenle burjuvazi din ve düşünce özgürlüğü konusunda çok ısrarcıydı. Reformasyon hareketleri hem başlangıçta hem de gelecekte de etkisini gösterecek şekilde kilisenin iktidarını kırdı. Dinsel inanç münferit insanların isteğine, seçimine bırakıldı.

Bundan sonra insan hakları hümanist bir biçimde kendini yenileyen ilahiyatta kolektif bir bilinç altı düşüncesinde Tanrının temsilcisi olarak kendini gösterdi. Ayrıca insan hakları hristiyanlığın damgasını vurduğu batı kültürünün var oluş garantisi oldu. Kişi, değerler, gelenekler, din ve siyasi meşruiyet konusundaki fikirler burada birbiriyle çok yakın bağlantılı bir hale geldi²⁴. Bu bağlamda insan haklarının gerçekleşmesi için girişimler, eskiden hristiyan misyonerlerin dünya çapında batı dünyasının sömürgeci güçlerin, politik, ekonomik, kültürel hakimiyetin güçlendirilmesi için inançları kendilerini haklı çıkarmak amacıyla kullanmalarını ifşa etmektedir.

b) Konfüçyüschülükde kozmolojik temel ilkeler, theizm, theopanteizm arasındaki bağlayıcı formül “kozmetik yol”, dao’dur; bu öğreti ana hatlarıyla beşeri davranışın dao’ya uymasına dikkat çeker, yani mikro ve makro kozmosun güçlerinin kendilerini “yang” ve “yin” olarak göstermesi olan edebi uyumun insanlar tarafından tekrar tekrar teyid edilmesidir. Herşey, bütün bir düşünce dünyası ve tezahürler dünyası ikili bir ayrıma tabi tutulur. Yang tüm aktif, canlı, yaratıcı, parlayan, dışsal ve erkeksel olanlara uyar, yin ise tüm pasif, gizli, saklı arka planda kalmış, içsel ve dişi olanlara uyar. Yin ve yan birbirini tamam-

lar ve bunun dışında yang Çin kültüründe temel bir kuvvet olan yin karşısında aşık bir biçimde öncelik niteliğine sahiptir. Bu niteliğiyle dünya düzeni ve toplumsal düzen –beş beşeri ilişki içerisinde (baba-oğul, imparator ve tebaa) v.b – hiyerarşik Yin-Yan düzeni olarak görülüyordu. Bu hukuki anlayış içerisinde ahlaklılık (li) yang olarak, buna karşılık yasa (fa) yin olarak ortaya çıkıyordu.

Fakat Çin’in “dinsel” gerçekliği Batı Avrupalının damgasını vurduğu din kavramından farklıdır. Konfüçyüschülük dünyanın anlaşılması, gizemden kurtulması için bir programdır. Konfüçyüschülükde vahiy ve şifa hikayeleri, herşeye kadir tek bir tanrıya dua bulunmaz. Fakat Konfüçyüschülük göğe kurban verme, ecdatları anma, ve Konfüçyus kültü gibi dinsel unsurları içerir.²⁵ Konfüçyüschülük yabancı Tanrı kültlerine karşı hoşgörülüydü ve dini konularda büyük ölçüde toleranslı davrandı. Budizm ve taoizm yaygın olarak hüküm sürdü. Güneyli Song hanedanından İmparator Xiazong (1163-1189) şu tespiti yapmıştı: “ Budizm ruh için, taoizm vucut için, ve konfüçyüschülük toplum için yetkilidir.”²⁶ O dönemin Çinlileri bazen hiç bir çelişki olmaksızın aynı anda, konfüçyüschü, taoist ve budist olabiliyordu. Bu nedenlerle Çin tarihinde uzun bir dönem sürekli olarak insanların ruhsal dünyalarına devamlı bir baskı görülmemiştir. Bu nedenlerle Çinlilerin dini inançlar ve özgürlükler konusunda dünyevi rejimlerin, egemenlerin keyfiliklerinden kurtuluşu, özgürleştirilmesi söz konusu olmamıştır.

24 Haimo Schulz Meinen, *Die Staatsreligion- Menschenrechte kontra Naturschutz, Marburg, 2000T*

25 2000 Tilman Spengler, *Ein jeder an seinem Platz in die Zeit, 01.03. 2007, Nr. 10*

26 Liu Mi, *San jia ping xin lun (the equality by assessment of the three teaching) in: Tashio Daizokyo, Bd. 52, Shanghai, S. 781*

2. Sosyal ve ekonomik nedenler: Şehirsel, endüstriyel ve piyasa ekonomisi toplumu

a) İnsan hakları talebinin içinde doğduğu batı toplumu esas olarak bir kentsel, sınıai ve piyasa ekonomisine yönelik toplumdur. Şehirleşme süreci ticari ilişkilerin gelişmesini etkiledi, iç piyasada ticari ilişkiler ve yeni üretim ilişkileri burjuvazinin sınıf olarak yükselmesinde olumlu rol oynadı. Çok sayıda yabancı şehirlerin çevresinde yaşamaya başlamıştı. Devlet hukuk devletiyle, insan hakları idesi temelinde gittikçe yoğunlaşan birlikte yaşamadan doğan problemleri çözmede²⁷, kendi vatandaşlarını, şehrin esas sakinlerini yabancı mukimlere karşı, yazılı olmayan, kuşaktan kuşağa aktarılan kuralların sağlayabildiğinden çok daha iyi koruyabiliyordu. Sömürgecilik dönemi ve bu dönemde görülen batının gücünü yayması ve global kültür ile birlikte insanların o dönemde yaşadığı topraklar üzerinde nerdeyse sınırsız hakimiyet hakkı ve bu bölgelerdeki doğal kaynaklara sınırsız hakimiyet birlikte ortaya çıkıyordu. Batı dünyasının 20. Yüzyıl boyunca ulaşabildiği sınırlara büyük ölçüde geri çekilmesine rağmen, bu tarihi temelde belirli bir hayat standartını yakaladığını ve bu standart, dünyanın geri kalan kısmındaki standartlarla karşılaştırılmasının olanaksız olduğunu tespit edebiliriz. Batıda ki yaşam herhangi bir şekilde hayatta kalma problemine dönüşmediği için, refah içindeki burjuvazi, vatandaş haklarına ve siyasi ve demokratik katılıma kendini verebilecek yeteneğe sahip olacaktır.

b) Konfüçyüsçü toplum esas olarak bir tarım toplumunda ortaya çıkmıştı. Bu toplumda en yukarıda en üst sınıf (imparator ve onun memurları) yer alıyordu, bundan sonra doğrudan doğruya alt sınıflar (toprak sahipleri, köylüler, ve çok sayıda küçük

köylüler) geliyordu. Böylece orta sınıf, yani “burjuvazi” bulunmuyordu, zaten böyle bir burjuvazi geleneksel Çin’de çok zor ortaya çıkabilirdi. Buna göre eskiden bugünün modern dil kullanımını anlamında bir “toplum” yoktu, buna karşın daha ziyade belli tek bir “toplum” ve bunun refahı söz konusuydu. Bir insanın statüsünü bir burjuva sınıfına mensubiyet ve buna bağlı olarak iktisadi menfaatlerinin sujesi olarak toplumsal pozisyonu belirlemiyordu. Bir insanın statüsünü aile birliği, kan akrabalığının türü belirliyordu. Aile, çocukların sığınağı olarak ve tarımsal üretim birimi olarak eski Çin’de toplumun temelini oluşturuyordu. Eskiden çok sayıda, küçük ve dış dünyadan kopmuş mezralar, köyler vardı, bu yerleşim yerlerinde alt yapının bulunmayışı nedeniyle insanlar neredeyse hiçbir yabancı yüzü görmüyorlardı. Hareketlilik ve buluşmalar sadece birbirini tanıyanlar, arkadaşlar ve akrabalar arasında oluyordu.²⁸ Tanıdıkların oluşturduğu bir toplumda insanlar yükümlülüklerin yönlendirdiği bir yaşam tarzı sürdürürler ve uyuma önem verirler. İmparator küçük köylülerin yaşam tarzını övmüş, ticaretin ağır bastığı ekonomik yaşam tarzını kötü olarak değerlendirmiştir. Sistem yaşam tarzı konusunda tarım ve ticaretle ilgili olarak temel ekonomik süreç (ben) ile marjinal ekonomik süreç (mo) arasında ayırım yapıyordu, bu ayırımın nedeni köylülülerin mümkün olduğu ölçüde fazla tarımsal ürün elde etmesini sağlamaktı. Buna rağmen ürün rekoltesi Çin halkını tatmin etmek için yeterli gelmiyordu. Eski Çin’de hayat standardı oldukça düşüktü ve hayatta kalabilme mücadelesi ön plandaydı. Halkın refahının geleneksel Çin’de tayin edici bir öncelik taşıması ve devlet yönetiminin meşruiyet temelinin halkın refahına bağlı olması bu nedenlerle anlaşılabilir.

27 Norbert Brieskorn, *Menschenrechte-Eine historisch-philosophische Grundlegung*, Stuttgart, 1997

28 Fei, Xiaotong, *Xiangtu Zhongguo, (Das laendische China)*, Jiangsu, 2007, S. 26

3. Siyasi nedenler: Burjuvazi ve demokratik hak talepleri; Konfüçyüsçü seçkinler ve memurluk sınavı

a) Batıda yakın çağda siyasi süreç feodal ara güçlerin tasfiye edilmesiyle ve mutlakiyetçilikte yeknesak bir devlet gücünün kendini kabul ettirmesiyle ilerledi. Devletin vatandaşı artan bir biçimde devlet gücü ile karşı karşıya geldi. Sözleşme teorisinin sonuçları olarak halk egemenliği, demokrasi ve son olarak insan haklarının korunması ortaya çıktı. Devlet artık kilise ile uzlaşmaya dayanmıyordu ve bundan sonra kendi sorumluluğu içinde hukuk uygulama sistemini kurumsallaştırabiliyordu ve bu sistem devlet içinde faaliyet gösteren insanların refahına uygundu. Buradan savunma hakları doğdu, bu haklar içinde örneğin düşünce özgürlüğü prensibi ve din özgürlüğü prensibi sayılabilir. Hukuk konusunda devletin eylemleri artan bir biçimde devletin kendisinin meşruiyet temelini oluşturmaktaydı. Bu tarihi perspektif içinde eski Amerikan sömürgelerinin “Virginia Bill of Rights” ile bir yandan ilk kez insan haklarını anayasa mertebesine çıkarmalarını, bir yandan da bu süreç içerisinde ülkelerinin yerlilerini ve siyah köleleri sömürmelerinde, insan haklarını ilke edinmelerine rağmen, bir tuhaflik görmediklerini belirtmek gerekir.^{28a} Aynı şekilde 1789 Fransız devrimin çerçevesinde insan ve yurttaş hakları ilan edildi. Kendini kabul ettirmeye çalışan yeni cumhuriyet rejimi bir kaç yıldan az bir süre içerisinde terörün egemenliğine dönüştü. Ancak ikinci dünya savaşı sırasında korkunç canilikler ve olaylar insan hakları idesinin kararlı bir biçimde tekrar hayata geçirilmesine yol açtı.

b) “Kişinin egemenliği” Konfüçyüsçülüğün siyasi egemenlik prensibidir. Bu prensipdeki temel düşünce; içsel bilgelilik, dışsal krallık (nei shenwaiwang) veya bilgelerin egemenliğidir (shen ren zhi zhi)²⁹. Devletin memur sınavları imparatorluk ve halk arasındaki çelişkiyi statü hareketliliğiyle azaltmaktaydı. Bunun anlamı prensip olarak erkek konfüçyüsçü bilge kişilerin devlet içindeki iktidarın kullanılmasına katılmaktan başka bir şanslarının olmamasıydı. Bu nedendir ki, halkın siyasi katılım yönünde bir talebinin (demokrasi) olmayışı anlaşılabilir. Devlet işlerine siyasi katılma şartı insanın konfüçyüsçülük ilkelerine tamamen ve mükemmel bir şekilde vakfetmesine bağlıydı. Batıda vatandaşın önceleri siyasi katılımı önlediği için, vatandaşlar içindeki seçkinler ağırlıklı olarak kendilerini ekonomik faaliyetlere vermek zorunda kaldılar. Sonuç olarak buradan mali bakımdan güçlü bir burjuvazi ortaya çıktı ve burjuvazinin devlet işlerine siyasi olarak katılma talebinin önüne geçilemez oldu³⁰. Fakat eski Çin’de kamu gücü sadece ilçe seviyesine kadar ulaşabiliyordu. Devlet, düzeni sağlama görevini polis yardımı ile sağlıyordu ve polis sayısı toplam nüfusun sadece yüzde 0.005’e tekabül ediyordu³¹. Daha aşağı düzeyde şekli olarak devletin esamesi okunmuyordu, egemenlik orada yerleşmiş ataerkil ailelerin, kabilelerin ve köy cemaatinin eğitici etkisine herşeyi bırakmıştı. Çin’de eski rejim güç ve idareyi her tarafta sürdürmüyordu.

4. Temel teşkil edenler: Çatışma kültürü; uyumlunun kültürü

a) İnsan hakları idesi Batıda toplumda kök salmış çatışma kültüründen doğmuş-

28a Karl-Heinz Pohl, *Zwischen Universalismus und Relativismus-Menschenrechte und interkultureller Dialog mit China*, in: *MUT, Forum für Kultur, Politik und Geschichte*, 2/1999, S. 1999, S. 56-73

29 Xia, Yong, *Zhongguo Zhexue (Chinesische Philosophische über Volksrechte)*, Beijing, 2004, S. 152)

30 Xia Yong, *Zhongguo Lidai Zhengzhi Deshi (Gewinn und Verlust der chinesischen Politik in der aufeinanderfolgenden Dynastien)*, Beijing, 2001, S. 221

tur. Kurum olarak kilisenin çevresinde çatışmalar, devletin çıkarları ve devlet gücü uğruna çatışmalar, zümrüler arası çatışmalar, burjuva sınıfları arasında çatışmalar, organize olmamış küçük burjuvazi içindeki çatışmalar ve çalışan sınıfların ordusu konusunda çatışmalar oluyordu. Çatışma nötral bir olgu olarak görüldüğünde, bu toplumsal güçlerin birbirleriyle dinamik bağlantılarının bulunması gerekir. Bu bağlantılar nedeniyle, toplumsal beraberlik sürecinde daha fazla adalet ortaya çıkmaktadır.

b) Kendini geleneklere bağlılıkla yükümlü gören eski Çin’de insan ve toplum, tanrı ve doğa, pozitivism ve pozitivism üstü, yasa normu ve doğal hukuk arasında gergin bir ilişki bulunmamaktaydı. Böyle bir gergin ilişkinin yerine, bütün katılımcılar görevlerini yerine getirmek amacıyla ve yükümlülüklerle bağlı olarak, en yüksek toplumsal ideal, uyum yönünde çaba gösterirlerdi. Şüphesiz bu uyum ideali Çin tarihinin akışında bütün kötü olayların üstünü örtmek için yeterli olamaz. Geleneksel Çin toplumunun ritüelleşmesi ve dünyanın batısında yasayla yönetme, temelden farklı anlayışları ortaya koymaktadır. Yasalar ihtiyaç olduğunda değiştirilebilir, buna karşılık ahlaka yön verici nitelikteki toplumsal normların değişmesi binlerce yıllık bir süreci kapsar. Yasanın, ilgisini sadece belirli dar bir eylem bağlamında bağlayıcılığı vardır, buna karşılık pozitif üstü ahlak binlerce defa, binlerce bağlamda eylemler yapan insan üzerinde etkilidir. Hayatta kalma yeteneği açısından, tarih sahnesinde kalma bakımından, Çin’in geleneksel toplumsal sistemi insanlık tarihinin en başarılı

toplumsal düzenidir. Bunun için yapılan ödeme kuşkusuz yabancı etkisiyle gelen neredeyse bütün yeniliklere kayıtsız kalma ve baskı altına almaktır. Bu etkiler hakim düzenin sürmesini imkansız kılabilirdi.³²

IV. Bölüm Sonuç: Günümüze kısa bir bakış

Çin kendine yeterli, tek başına, dışarıya kapalı Konfüçyüs uygarlığıyla 2000 yılın üzerinde bir süre içinde tarihi dönemini devam ettirmiş, yanılmadan tekrarlamıştır, buna karşın Batı endüstri devrimleri, bilimsel ilerlemeyle tarihi çizgisini dinamik olarak ve hedefe yönelik düz bir çizgi şeklinde geliştirmiştir³³. Çin ve Batı kültürleri 19. yüzyılın ikinci yarısında trajik bir biçimde birbirine düşmüştür. Bunun üzerine Çin’in konfüçyüsçü toplumsal yapısı Avrupalıların ağır saldırısı nedeniyle artık yavaş yavaş geleceğinin olmamasını görmek zorunda kalmıştır. Batı ağırlıklı öğretilerin ve dünya görüşlerinin (liberalizmden marksizme kadar) ikiye bölücülüğü ve etkisi Çin’in geleneksel politik düzen konseptlerini çok şiddetli bir biçimde sallandırmaya başlamıştır.

İnsan hakları konseptleri 20. yüzyıl boyunca resepsiyon sürecinin sonucu olarak görülmektedir. Bugünün Çin’i Anayasa Hukukunda insan haklarını güvence altına almasına rağmen, insan hakları konusunda uygulama ve konseptler arasındaki çelişki dikkati çekmeye devam etmektedir. Burada çeşitli kültürel gelenekler önemli bir rol oynamaktadır. Konfüçyüsçü değerler olarak sorumluluk, uyum, ritüeller vb. insan hakları idesinin karşısını oluşturmaz. İnsan hakları idesinin gerçekleştirilmesi yolunda

31 Oskar Weggel, *age*. S.221

32 Oskar Weggel, *age*. S. 231

33 Amaury de Riencourt, *Die Seele Chinas-Konstanten der chinesischen Geschichte*, 1962, S. 6

34 Anja Rullmann, *Modernisierung und Dependenz. Paradigmen internationaler Kommunikationsforschung*, in: Meckel, Miriam/ Kriener, Markus (Hrg.) : *Internationale Kommunikation. Eine Einführung*, Opladen, 1996, S. 19-47

bugüne kadar üç kuşak ortaya çıkmıştır; (1) yurttaşlık, siyasal özgürlük hakları (2) ekonomik, sosyal ve kültürel haklar (3) toplumların barış, yeterli beslenme ve çevrenin korunması temelinde bağımsız gelişme hakkı. Batının sadece birinci kuşak hakları “doğru” insan hakları olarak kabul etmesine rağmen, geleneksel konfüçyüsçülük evrensel ahlak bakımından ikinci ve üçüncü kuşak hakları da insanlığın hak sahibi olabilmesi bağlamında tanımaktadır.

Birinci kuşak insan hakları (yurttaş ve siyasal özgürlük hakları) aydınlanmış insanlar orta çağda dini baskı dönemiyle karşılaşırılabilir bir dönemin koşullarından özgürleştirildi, ama bu daha sonra ortaya çıkan Avrupa'nın hakimiyetine, daha global, dünyayı daha fazla çembere almaya çalışan bir modernleşmeye hak talep etmeye götürdü. A.B.D gibi ilerlemiş ülkelere kalkınmakta olan bir ülkenin tam olarak yaklaşabilmesi zorunluluğu olarak düşünülen modernleşme karşısına, tarihin zorlamaları ve sıçramaları kendini tekrar etmediği tecrübesi çıkmaktadır. Bunun nedeni; kalkınmakta olan ülkelerin hareket noktası, 18. ve 19. yüzyıldaki Avrupa devletlerinden tamamen farklıdır. Bunun dışında en fakir ve en zengin ülke arasındaki mesafenin arttığını görmekteyiz. “Aradaki mesafeyi kapatma” “ekolojik” nedenlerle mümkün değildir, çünkü gelişmiş ülkelerdeki yüksek hayat standartlı adam başına kaynakların kullanımının üstlenilmesi hiç de arzulanacak bir iş değildir³⁴. Avrupa'nın zafer kazanmış hali aslında bugüne kadar bir çok sorunun da tezahür ettiğini de göstermektedir: para kazanma bağımlısı bir bencillik, vahşi bir rekabet, büyük ailelerin ortadan kaybolması, köylü toplumunun yok oluşu, davacı olmak için can atma,

hayatın anlamından şüphe duyma, insanlar arasındaki ilişkilerin azalması, gittikçe yok olması, nesnelere değişim dünyasında insanın tüketim subjeksi olarak pozisyonu vb. konular³⁵. Özellikle endüstrileşmenin sonucu olarak ortaya çıkan tehdit edici çevre yıkımı, bireycilikten doğan insan hakları ile insan ve doğa arasında uyuma yönelen doğayı koruma arasındaki önlenemez çelişkiyi göstermektedir. Modern Batılı uygarlık bir insan hakkı konseptini, bu konseptin evrensel uyulabilirliğinin değiştirilememesi garantisine bağlayabilir mi? Teknik uygarlık tartışılmaz faydaları yanında insanlığın hayatta kalabilmesi bakımından ağır tehlikeleri de beraberinde getirmiyor mu? Modern, Batılı, politik ve ekonomik formların görünüşteki rasyonelliğinin arkasında gerçekte yaşam tarzlarının ve hayat değerlerinin rasyonel olmaması yatmakta ve bu görünmektedir.³⁶ Buna karşılık konfüçyüsçülük kişi ve toplum arasında, insan ve doğa arasında, insanlık ve gök arasında uyumu vurgular. Konfüçyüsçü göreve yönelik değerler belki de kültürler arası mukayese de batılı bireyci hukuka yönelik değerlerin gölgede kalan taraflarını dengeleyebilir.

35 Wm. Theodore de Bary, *Tu Weiming, Confucianism and Human rights*, New York, 1998, S. 229

36 Yihong Mao, *Recht und Wert-Menschenrechte und die traditionelle konfuzianische Kultur in: Walter Schweidler, Menschenrechte und Gemeinsinn- westlicher und östlicher Weg ?, Sankt Augustin, 1998, S. 186*